

Ροδούλα Σταθάκη-Κούμαρη
Λαογράφος

ΑΤΑΚΟΣΜΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ

ΣΤΑ ΥΦΑΝΤΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Μουσείο Μπενάκη 24.11.2013

Με χαρά και συγκίνηση βρίσκομαι σήμερα στις φιλόξενες αίθουσες του Μουσείου Μπενάκη, όπου πριν πολλά χρόνια ξεκίνησαν οι λαογραφικές και Μουσειακές μελέτες μου με την πολύτιμη βοήθεια και συμπράταση του αγαπητού φίλου Άγγελου Δεληβοριά, που σήμερα μου δίνεται η ευκαιρία να τον ευχαριστήσω για μια φορά ακόμα.

Σταθμός στις λαογραφικές μελέτες μου στάθηκε η Κρήτη και κυρίως τα υ φ α ν τ ά της. Ακολούθησα τη γνώμη της αλησμόνητης Αγγελικής Κατζημιχάλη, που στάθηκε ο Μέντοράς μου.

Απομονωμένα για χρόνια τα χωριά της Κρήτης, διαφύλαξαν ένα θησαυρό νεοελληνικής υφαντικής τέχνης, που άρχισε να χάνεται, όταν οι ασφαλτοστρωμένοι δρόμοι έφθασαν στα χωριά της, μαζί με την κακώς εννοούμενη ανάπτυξη και τον τουρισμό, που άρχισαν να απειλούν τον παραδοσιακό και ψυχικό πλούτο της.

1. Τα υφαντά χωρίζονται σε κατηγορίες: η πρώτη περιλαμβάνει τα υφαντά

της φορεσιάς-ανδρικής, γυναικείας-παιδικής, η δεύτερη τα υφαντά για τις ^{ανάγκες και τα σχήματα των καπνών, κατανίω, χιρόνια, κάρτες κ.α. κ. τρίτη} ξυλίνα που προορίζαν για λατρευτική χρήση στην εκκλησία και στο σπίτι, ^{ούτως} τα ^{παραδοσιακά} υφαντά που έδιναν δώρα, όπως ^{πετσέτες και}

βιορτές. Όλα τα υφαντά έχουν τα ονόματά τους. Ανάλογα με την περιοχή άλλαζαν και κάποιες φορές οι ονομασίες. Σύμφωνα με την ονομασία φαίνεται το σχήμα τους που παραμένει το ίδιο εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις. Η χρήση τους είναι κοινή σε όλη την Κρήτη. Έτσι, υφαντά με την ίδια ονομασία, σχήμα και χρήση αποτελούν μια ενότητα με κοινά χαρακτηριστικά. Αυτά είναι το υλικό, η πολύπλοκη τεχνική της ύφανσης και κυρίως τα διακοσμητικά σχέδια και θέματα.

- 2 -

2. Το υλικό και η επεξεργασία του απαιτούσε πολλές γνώσεις και επίπονη εργασία για να φθάσει στο τελευταίο στάδιο, την ύφανση. Οι βιβάτιες της Κρήτης μεταχειρίστηκαν στα υφαντά τους: μαλλί, μετάξι, μπαμπάκι και λινάρι. Το κάθε ένα από αυτά ήθελε ειδική προεργασία και επεξεργασία από τη στιγμή της παραγωγής ως τη στιγμή που θα ήταν έτοιμο για τον αργαλειό.
- Το βάψιμο των νημάτων το έκαναν οι βδίες, με ζωικές βαφές, όπως η πορφύρα γνωστή από τη Μινωϊκή εποχή το πρινοκόκι και με πολλές φυτικές.
3. Η προετοιμασία πριν από την ύφανση γινόταν όταν τα νήματα ήταν έτοιμα και βαμμένα. Ήταν η βδία σε όλες τις πρώτες ύλες. Αρχίζει με το δισιμο και τελειώνει με την περαματισή, που ήταν η τελευταία εργασία πριν καθίσει η υφάντρα στον αργαλειό της.
4. Η χρονολόγηση είναι από τα βασικότερα αλλά και τα δυσκολότερα κεφάλαια σε κάθε τομέα λαϊκής τέχνης γιατί συνήθως δεν ξέρουμε το όνομα του τεχνίτη κατασκευαστή, εκτός βέβαια αν έχει βάλει τα αρχικά ή υπογραφή στο έργο του. Μα και τότε τις περισσότερες φορές μένει μόνο το όνομα, ενώ έχουν χαθεί τα άλλα ιστορικά στοιχεία, που και πότε έζησε. Είναι λοιπόν σπάνιο σε ένα έργο λαϊκού τεχνίτη να υπάρχει όνομα, τόπος και χρονολογία κατασκευής. Έτσι, είναι πολύτιμα τα υφαντά της Κρήτης, που πάνω τους βρίσκουμε αυτά τα στοιχεία υφασμένα.
5. Η διακόσμηση των υφαντών της Κρήτης είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα γιατί παρατηρούμε την υπάρχουσα σχέση της με τη χρήση του χειροτεχνήματος.
- Το κλειδί για την μελέτη των διακοσμητικών θεμάτων και συμβόλων των υφαντών, μου την έδωσε μια σεβάσμια γερόντισσα σε χωριό της Δυτικής Κρήτης όταν μου είπε: "... ελα κόρη μου να σου ξηγήσω

- 3 -

συμβόλων τα χωρίζουμε σε πέντε κατηγορίες.

- I. Γεωμετρικά. Διακοσμητικά
- II. Φυτικά. Ζωικά
- III. Λατρευτικά

IV. Της καθημερινής ζωής

V. Ιστορικά

I.

Τα γεωμετρικά σχήματα φθάνουν στα υφαντά της Κρήτης σε ανυπολόγιστο αριθμό και ποικιλία. Τα βλέπουμε κυρίως στα κιλίμια, στις πατανίες, στα χιράμια, στα μπαγκάλια και στις βούριες, τοποθετημένα σε ζώνες-λούρες που κάθε μια έχει διαφορετικό θέμα.

Μολιά από τα διακοσμητικά θέματα έχουν ξεκινήσει από το πολύ μακρινό παρελθόν γεμάτα μαγεύα και θρησκευτικότητα που χάθηκε στο διαβά του χρόνου όπως: η σπείρα, ο κύκλος, το ορθογώνιο, το οκτάγωνο, ο ρόμβος, ο κόμπος κ.α. Πρώτη η Άννη Αποστολάκη, που εργάστηκε χρόνια στο Μουσείο Μπενάκη, εντόπισε ότι, τα Κρητικά υφαντά έχουν πολλές ομοιότητες στην τεχνική της ύφανσης και στη διακόσμηση με τα Κοκτινά της Αιγύπτου.

II.

Γεμάτες είναι οι πατανίες, τα χιράμια και κυρίως οι πετσέτες με φυτικά και ζωικά θέματα. Η πλούσια γεμάτη χρώματα φύση της Κρήτης περνά στα υφαντά της. Στις πατανίες και τα χιράμια που θα σκεπάσουν το νιόπαντρο ζευγάρι βλέπουμε τον κισσό και το κλήμα, που από τα πανάρχαια χρόνια, στην λατρεία του Διονύσου, συμβόλιζε την γονιμότητα. Στη μέση της πατανίας του γίμου, συνήνα: υπήρχε ένα στεφάνι πλεγμένο με λουλούδια. Σε ένα χιράμι σε μια ζώνη είναι οι φίλες της νύφης που κρατούν φυτά για να στολίσουν τη νυφική παστάδα, και σε άλλη ζώνη οι φίλοι του γαμπρού καβάλλα στα αλογά τους, κρατούν πανέρια με τα δώρα του γαμπρού - τα κανίσκια. Πανάρχαιο σύμβολο γονιμότητας είναι ο πετεινός, που τον βλέπουμε κυρίως σε πετσέτες γιατί οι γυναίκες πίστευαν ότι η παρουσία του θα βοηθούσε συμβολικά στο να αποκτήσουν

- 4 -

παιδιά.

Οι πετοέτες αποτελούν ειδικό κεφάλαιο μελέτης, όταν είναι υφασμένες για δώρα και όχι για την καθημερινή χρήση, γιατί ακολουθούν τον κύκλο ζωής. Τις χαρίζουν στη γέννα-βάφτιση, αρραβώνα-γάμο, θάνατο. Ανάλογη είναι και η διακόσμηση τους. Στις προίκες των γυναικών υπήρχαν εμαφίνια. 200 πετοέτες.

Συχνά απαντούμε υφασμένο και το ιερό δέντρο το δέντρο ζωής, με την πολύχρονη ιστορία του.

III.

Τα ιερά λατρευτικά σύμβολα υπάρχουν σε υφαντά από τους πανάρχαιους χρόνους. Στα υφαντά της Ερήτης ο σταυρός εμφανίζεται με διάφορες παραλλαγές. Είναι όμως απαραίτητος στα υφαντά της προίκας. Το κηροπήγιο με τα τρία κεριά «το τρικέρι», τα λάβαρα, το περίγραμμα μιας εκκλησίας, ο γάμος, ο Αδάμ και η Έβα, ο Άγιος Γεώργιος είναι αγαπημένα θέματα.

Πιο ενδιαφέρον παρουσιάζουν : η γυναικεία μορφή με τα ανυψωμένα χέρια που κρατά στα χέρια της σταυρό ή το κηροπήγιο με τα τρία κεριά σε στάση δέησης και ο διπλούς πέλεκυς. Και τα δύο υπάρχουν στη Μινωική εποχή. Να υποθέσουμε ότι υπάρχει συνέχεια ή αντιγραφή μετά τις ανασκαφές του EVANS. Το θετικό είναι, ότι υπάρχουν στα υφαντά που συνδέονται με την λατρεία.

IV

Στα θέματα της καθημερινής ζωής υπάρχει μεγάλη ποικιλία. Κυριαρχούν: Η βοσκοπούλα, οι κυνηγοί πεζοί ή καβάλα στα βλογά τους με το σκύλο κοντά, ο άρχοντας, η αρχόντισσα που συχνά κρατά ομπρέλα ανοικτή, το κοπέλι που παίζει λύρα, το αρχοντικό τους, άμαξες μπροστά σε σπίτια, καράβια, ο παρακόντζολος-καλλικάντζαρος, ο χορός, πότε μόνο γυναικελός ή μόνο ανδρικός ή μικτός, ο Ερωτόκριτος και η Αρετούσα, ο αθλητής. Σε πατανία χρονολογημένη υπάρχει ο αθλητής Κουταλιανός, γνωστός για τη σωματική του δύναμη. "Έτος 1893 Απριλίου τη 26. Άννα Παπατσαπαρωνοπούλα οπού επλούμισε της Μαριγώς Γεω Νικολακοπούλας"

- 5 -

Για πρώτη φορά συναντούμε ότι, η υφάντρα Άννα Παπατσαπαρωνοπούλα επλούμισε πατανά που ανήκε σε άλλη, την Μαριγώ Γεω Νικολακοπούλα. Έχουμε υφασμένα: χρονολογία, μαρτυρία της υφάντρας με το όνομα της και γνωρίζουμε τον τόπο, χωριό Πλάτανος στη Δυτική Κρήτη.

V

Στα υφαντά που έχουν σωθεί από το εμπόριο και την καταστροφή, βλέπουμε τη νεώτερη ιστορία της Κρήτης, υφασμένη.

Η σκλαβωμένη Κρήτη, οι δύο καβαλλάρηδες που μάχονται,

Η ανατίναξη της Μονής Δρακίδου στις 7-8 Νοεμβρίου 1866

Ο Καπετάν Πούλακας από τα Σφακιά, οπλαρχηγός στον αγώνα της Μακεδονίας 1903-1908

Σημάδες: η Κρητική και των Μεγάλων Δυνάμεων

Οι Ναύαρχοι των Μεγάλων Δυνάμεων

Ελευθέριος Βενιζέλος (1864-1936)

Ο Ερζγκηπας Γεώργιος (1869-1957), η Βασιλική Οικογένεια

Οι Γερμανοί αλεξιπτωτιστές, στη Μάχη της Κρήτης το 1941

Είναι σημαντικό, ότι οι γυναίκες της Κρήτης, ύφαιναν ακόμα και μέχρι το 1941, ότι άγγιζε τη ψυχή τους.

Συλλογές Κρητικών Υφαντών του 18ου 19ου και 20ου αιώνα, υπάρχουν σε Μουσεία και ιδιωτικές συλλογές κυρίως στην Κρήτη.

Στο Ιστορικό Μουσείο Ηρακλείου, στο Ιστορικό Λαογραφικό Μουσείο

Ρεθύμνης, στο Ιστορικό Αρχείο Χανίων και σε μικρότερα Μουσεία της Κρήτης

Στο Μουσείο Μπενάκη υπάρχει μια ενδιαφέρουσα συλλογή που εμπλουτίστηκε με την δωρεά της Χρυσούλας Ξανθουδίδη. Για τους μελετητές έχει ενδιαφέρον γιατί μπορούν να κάνουν συγκρίσεις με τα Κοπτικά που υπάρχουν στον ίδιο χώρο.

Ας ευχηθούμε, ότι η προσπάθεια του Πανεπιστημίου των Ορέων, με την Αποστολή ΙΗΝΕΒΑΟΜΗ GANDHI θα έχει θετικά αποτελέσματα, και οι σημερινές γυναίκες, θα κηδίσουν πάλι στους αργαλειούς.

Ευχαριστώ

Γαλακίς - 13.11.2013.

Γαλακίς - Κουβαί